

**Ο ΚΑΘΕΔΡΙΚΟΣ ΝΑΟΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ**

A. Ιστορία.

Ο καθεδρικός ναός του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου κτίστηκε στον χώρο της Μονής του Αγίου Ιωάννου του Πίπη. Η μονή αυτή ήταν αφιερωμένη στον Ευαγγελιστή Ιωάννη, τον ηγαπημένο μαθητή του Χριστού. Το επώνυμο Πίπη προέρχεται από την αραβική λέξη *habib*, που σημαίνει *αγαπώ*, και εφόσον ο Ιωάννης είναι ο ευαγγελιστής της αγάπης, γι' αυτό ταίριαζε απόλυτα στην περίπτωση αυτή το αραβικό αυτό επίθετο. Πίπη όμως είναι και το επώνυμο Συρορθόδοξης οικογένειας εγκατεστημένης στην Κύπρο.

Η ίδρυση της μονής του Αγίου Ιωάννου του Πίπη συνδέεται με εξελληνισμένους Συρορθόδοξους όπως φαίνεται και από το επώνυμο Πίπη, αλλά και από το γεγονός ότι κατά τον 14^ο και 15^ο αιώνα χρησιμοποιείται σαν τόπος ταφής Συρορθόδοξων. Όπως είναι γνωστό ήδη από τις αρχές του 9^{ου} αιώνα χριστιανοί της Συρίας και της Παλαιστίνης κατέφυγαν στην Κύπρο λόγω των διωγμών των Αράβων. Το πρώτο μεγάλο κύμα των προσφύγων αυτών έφθασε στην Κύπρο το 813μ.Χ., όπως αναφέρει ο χρονογράφος Θεοφάνης, έκτοτε ακολούθησαν πολλά κύματα προσφύγων, ιδιαίτερα κατά τις Σταυροφορίες και κατά την πτώση των σταυροφορικών κρατιδίων κατά τον 13^ο αιώνα. Ανάμεσα τους ήταν και η οικογένεια Πίπη, μέλη της οποίας αναφέρονται κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας και Ενετοκρατίας.

Δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς ιδρύθηκε η Μονή. Η αρχαιότερη μαρτυρία που υπάρχει γι' αυτήν είναι ο Κολοφών του χειρογράφου 374 της Μονής Ιβήρων στο Άγιον Όρος. Ο Κολοφών αναφέρει τα εξής: «Έτελειώθη ή παροῦσα βίβλος μηνί σεπτεμβριῶ ιγ ἰνδικτιῶνος ἔτους στωνδ ἐπί ἱερομονάχου Βλασίου καί δικαίῳ μονῆς τοῦ Πίπη τοῦ επικεκλημένου τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἀποστόλου και εὐαγγελιστοῦ ἡγαπημένου ἐπιστηθίου παρθένου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, γραφεῖσα διά χειρός ἐμοῦ ἱερομονάγου ἀγάθωνος. ὅς καί ἱκετεύω τούς ἀναγιγνώσκοντας εὐχεσθαι ὑπέρ τῆς ἀθλίας μου καί ταλαιπώρου ψυχῆς. ὅπως ἐλεηθῆναι με ἐν τῇ φοβεραῖ ἡμέρα τῆς κρίσεως. Τέλος δόξα τῷ Θεῷ ἀμήν».

Σύμφωνα λοιπόν με τον Κολοφώνα, αυτό το χειρόγραφο εγράφη από τον μοναχό Αγάθωνα τον Σεπτέμβριο του 1345μ.Χ. για την Μονή του Αγίου Ιωάννου του Πίπη επί ηγουμενίας (;)πιθανότατα του μοναχού Βλασίου. Η μονή λοιπόν υπήρχε ήδη το 1345. είναι όπως πολύ

παλαιότερη. Στη μονή του Αγίου Ιωάννη του Πίπη ανήκε το χειρόγραφο Parisinus Graecus 576 (Colbertianus 3062) του 12^{ου} αιώνα. Εάν το χειρόγραφο αυτό στα τέλη του 12^{ου} ή τις αρχές του 13^{ου} αιώνα περιήλθε στη Μονή της Εγκλείστρας, όπως φαίνεται από διόρθωση στο φύλλο 130 που είναι ιδιόγραφο του Αγίου Νεοφύτου και από εκεί μεταφέρθηκε στο Παρίσι τον 17^ο αιώνα, τότε υπάρχει σαφής μαρτυρία ότι η Μονή του Αγίου Ιωάννου του Πίπη υπήρχε ήδη τον 12^ο αιώνα. Άλλα δύο χειρόγραφα, τα Parisinus Graecus 784 (Colbertianus 3054) Parisinus Graecus 814 (Colbertianus 3056) του 11^{ου} αιώνα και ένα ακόμη του 12^{ου} αιώνα το Parisinus Graecus 957 (Colbertianus 3069), που σήμερα βρίσκονται στην Εθνική βιβλιοθήκη στο Παρίσι, ανήκαν στη Μονή του Αγίου Ιωάννου του Πίπη. Δεν είναι όπως γνωστό πότε αποκτήθηκαν από την Μονή. Το πρώτο απ' αυτά που εγράφη το 1003, αρχικά ανήκε στη Μονή του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου του Ιορδάνου στην Παλαιστίνη. Ένα άλλο χειρόγραφο το Coislianus 375 του 10^{ου}-11^{ου} αιώνα, που σήμερα βρίσκεται στην Εθνική βιβλιοθήκη στο Παρίσι και αρχικά ανήκε σ' ένα επίσκοπο Αμαθούντος, άγνωστο πότε, περιήλθε στη Μεγάλη Λαύρα του Αγίου Ιωάννου του Πίπη. Όπως φαίνεται από τα πιο πάνω, η Μονή του Αγίου Ιωάννου του Πίπη ιδρύθηκε, πιθανότατα κατά την Μέση Βυζαντινή περίοδο (10^{ος} – 12^{ος} αιώνας), άγνωστο από ποιον και συνέχισε να λειτουργεί σ' όλο το διάστημα της Φραγκοκρατίας και Ενετοκρατίας.

Από παρασελίδειες σημειώσεις στον κώδικα Parisinus Graecus 1589 που ανήκε στον Ορθόδοξο Καθεδρικό ναό της Παναγίας Οδηγήτριας στη Λευκωσία, φαίνεται ότι η Μονή του Αγίου Ιωάννου του Πίπη ήταν τόπος ταφής Συρορθοδόξων. Έτσι ετάφησαν εδώ στις 9 Φεβρουαρίου το 1389 η σύζυγος του Σίρ Αντρέ Ταρτούζ, στις 17 Οκτωβρίου του 1399 ο Σιρ Τατύ τέ Ραμές και στις 31 Οκτωβρίου του 1402 ο Γερμανός Ταρτούζ. Δυστυχώς οι πληροφορίες που έχουμε για τη Μονή είναι ελλιπείς και αποσπασματικές. Έτσι το 1421 ο Ορθόδοξος ρώσος μοναχός Ζωσιμάς της Μονής της Αγίας Τριάδος της Λαύρα του Αγίου Σεργίου κοντά στη Μόσχα, έμεινε για ενάμιση μήνα στη Μονή «Βίνια» της Λευκωσίας, προφανώς στη Μονή του Αγίου Ιωάννου του Πίπη. Η Μονή φαίνεται ότι ήκμασε ιδιαίτερα κατά τα τέλη της Φραγκοκρατίας και κατά την Ενετοκρατία. Τότε το ετήσιο εισόδημα της ανήρχετο στα 400 δουκάτα. Το 1352 οι μοναχοί της Μονής της Αχειροποιήτου της Λάμπουσας, συνήλθαν στο Συνοδικό της Μονής του Αγίου Ιωάννου του Πίπη στη Λευκωσία και εξέλεξαν νέο ηγούμενο τον Φιλόθεο, στην παρουσία του Έλληνο επισκόπου Λευκωσίας Θεοφάνους και του Γενικού Βικαρίου του Λατίνου Αρχιεπισκόπου Αλοϊσίου Σεμπα και των Rettori. Η εκλογή επικυρώθηκε από τους ηγουμένους των Μονών Αγίου Ιωάννου του Πίπη Κοφίνα (Cofina), Κύκκου Παφνούτιο Αγίου Γεωργίου Μαγγάνων Παύλος και Αγρού Φιλόθεο.

Στα τέλη του 16^{ου} αιώνα (1592 –1602) αναφέρεται σαν ηγούμενος της Μονής του Αγίου Ιωάννου του Πίπη ο γνωστός Κύπριος λόγιος Λεόντιος Ευστράτιος. Ο Λεόντιος ίδρυσε Ελληνική Σχολή στη Μονή στην οποία δίδασκε ο ίδιος και είχε μαθητές όχι μόνο από την Κύπρο αλλά και από το εξωτερικό. Δυστυχώς πέθανε πολύ νέος, μόλις 32 ετών. Τον διαδέχθηκε ο ιερομόναχος Ματθαίος Γαλατιανός.

Η μονή του Αγίου Ιωάννου του Πίπη εξακολουθούσε να λειτουργεί και κατά τον 17^ο αιώνα. Ποια μορφή όμως είχε η μονή και σε ποια κατάσταση βρίσκονταν τα μοναστηριακά κτήρια δεν είναι γνωστό. Το 1662 πάντως ο Αρχιεπίσκοπος Νικηφόρος (1641 – 1674) έθεσε τον θεμέλιο λίθο του σημερινού καθεδρικού ναού του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, που προφανώς αντικατέστησε το καθολικό της Μονής του Αγίου Ιωάννου του Πίπη. Την θεμελίωση του ναού αναφέρει επιγραφή χαραγμένη σε λίθινη πλάκα που φέρει τρία οικόσημα και είναι τοποθετημένη πάνω από την δυτική είσοδο του ναού. Η επιγραφή είναι χαραγμένη εκατέρωθεν του οικοσήμου με τα διάσημα του βασιλείου της Κύπρου και της Ιερουσαλήμ, έχει ως εξής: «Τεθεμελίωτο ὁ πάνσεπτος οὗτος ναός ἐκ βάθρων τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου οἰκείαις χερσίν τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Νικηφόρου κατά το ἀχξβ έτος ἐν τῇ ἐσχάτῃ τοῦ Ἀπριλίου ἡμέρα δ'».

B. Αρχιτεκτονική

Η κτιτορική επιγραφή αναφέρεται μόνο στη θεμελίωση του ναού στις 30 Απριλίου 1662 από τον Αρχιεπίσκοπο Νικηφόρο. Δεν είναι όμως γνωστό πότε συμπληρώθηκε η ανοικοδόμηση του ναού. Η επιγραφή πάντως τοποθετήθηκε στη θέση που βρίσκεται σήμερα, όχι βέβαια κατά την θεμελίωση του ναού, αλλά μετά την ανοικοδόμησή του ή το ενωρίτερο όταν η ανέγερσή των τοίχων έφθασε στο ύψος των ανωφλίων των θυρών. Από την επιγραφή φαίνεται ὅ τ ο Αρχιεπίσκοπος Νικηφόρος εξακολουθούσε να ασκεί τα καθήκοντά του όταν αυτή τοποθετήθηκε στη θέση που βρίσκεται. Είναι γνωστό ὅ τ η Αρχιεπίσκοπος Νικηφόρος παραιτήθηκε, λόγω γήρατος, το 1674, τον διαδέχθηκε ο Ιλαρίων Κιγάλας (1674-1682). Εξακολούθησε ὅ μ ω ς να ζει μέχρι το 1676 διότι κατά το έτος αυτό πήρε μέρος στη Σύνοδο που συνήλθε στο ναό της Φανερωμένης στη Λευκωσία για την εκλογή Μητροπολίτου Πάφου. Η συμπλήρωση της ανοικοδόμησης του ναού του Αγίου Ιωάννου πρέπει να τοποθετηθεί μεταξύ του 1662 και του 1674, αφού ο Νικηφόρος αναφέρεται σαν Αρχιεπίσκοπος, χωρίς να είναι δυνατό να καθοριστεί επακριβώς ο χρόνος της αποπεράτωσής του.

Αρχικά ο ναός δεν είχε νάρθηκα. Ο νάρθηκας, που στο ισόγειο είναι ανοικτή στοά, με τρία τόξα στην δυτική πλευρά και από ένα στη νότια και την βόρεια, κτίσθηκε το 1779 ή λίγο πριν από τον Αρχιεπίσκοπο Χρύσανθο (1767-1810). Τότε το άνω τμήμα του αρχικού δυτικού τοίχου του ναού (πάνω από το δάπεδο του γυναικωνίτη) κατεδαφίστηκε και ο γυναικωνίτης επεκτάθηκε μέχρι τον δυτικό τοίχο του νάρθηκα.

Ο ναός είναι μονόκλιτος καμαροσκέπαστος, με οξυκόρυφη καμάρα που στηρίζεται σε πέντε οξυκόρυφα σφενδόνια. Τα σφενδόνια ξεκινούν από απλούς τεταρτοκυκλικούς προβόλους τοποθετημένους ψηλά στον βόρειο και νότιο τοίχο. Είναι κτισμένος με τετραγωνισμένους πωρόλιθους μικρών, σχετικά, διαστάσεων. Οι ωθήσεις της καμάρας του ναού εξουδετερώνονται όχι μόνο από το μεγάλο πάχος των μακρών τοίχων αλλά και από ορθογωνικές αντηρίδες διαστάσεων 80-85x130-133εκ., ανά έξι, προσκολλημένες το βόρειο και νότιο τοίχο. Προς ανατολάς καταλήγει σε μια αψίδα ημικυκλική εσωτερικά και πεντάπλευρη εξωτερικά. Στο νότιο τμήμα της αψίδας κτίσθηκε μια άλλη, μικρότερη, του ίδιου τύπου, που καλύπτει τις δύο νότιες πλευρές της κανονικής αψίδας. Η μικρή αυτή αψίδα χρησιμοποιείται σαν σκευοφυλάκιο. Το καμπαναριό βρίσκεται στο νότιο τμήμα της αψίδας και κτίστηκε σε μεταγενέστερη ημερομηνία.

Τρεις θύρες που έχουν πλάτος 123-125μ. στο μέσο του φορείου, του νοτίου και του δυτικού τοίχου οδηγούν στο ναό. Τέταρτη, μικρή θύρα, ανοίχθηκε, ίσως αργότερα, στο ανατολικό άκρο του βόρειου τοίχου, για άμεση επικοινωνία του βήματος με τον χώρο που περιβάλλει το ναό. Ο ναός φωτίζεται με εννέα παράθυρα που καλύπτονται με χαμηλωμένα τόξα, όπως και οι θύρες, πέντε στο νότιο τοίχο και τέσσερα στο βόρειο. Άλλο μικρότερο παράθυρο υπάρχει στο κέντρο της αψίδας. Μικρότερο παράθυρο υπάρχει στον ανατολικό τοίχο πάνω από την αψίδα. Άλλα πέντε μικρά ορθογώνια παράθυρα ανοίγονται, ψηλά, στους τοίχους του νάρθηκα. Ο νάρθηκας καλύπτεται με σταυροθόλιο.

Οι τοίχοι του ναού είναι αδιάπλαστοι εξωτερικά. Μόνο οι οξυκόρυφες αντηρίδες διασπάζουν την μονοτονία τους. Εν τούτοις πάνω από τη νότια και τη δυτική θύρα, έχουν τοποθετηθεί ένα λίθινο μαρμάρινο υπέρθυρα, διακοσμημένα με οικόσημα, που προέρχονται από παλαιότερα κτήριο της φραγκοκρατίας και ενετοκρατίας. Πάνω από τη νότια είσοδο έχει εντοιχιστεί στο υπέρθυρο μαρμάρινη πλάκα, στο μέσο της οποίας υπάρχει ανάγλυφο δάφνινο στεφάνι, που περιβάλλει οικόσημο, χωρίς καμιά παράσταση, που έχει εκατέρωθεν δύο γυμνές ανθρώπινες μορφές που

τραβούν σχοινί που κατεβαίνει από πάνω, όπου υπάρχει το λιοντάρι του Αγίου Μάρκου. Το οικόσημο φαίνεται ότι ανήκει στις αρχές του 16^{ου} αιώνα.

Πάνω από τη δυτική είσοδο του ναού, στο υπέρθυρο, έχει εντοιχιστεί λίθινη πλάκα διακοσμημένη με ανάγλυφο τρίλοβο τόξο κάτω από το οποίο υπάρχουν δυο ροζέτες στα άκρα και στο μέσο οικόσημο με δύο όρθια αντωπά λιοντάρια. Πιο ψηλά έχει εντοιχιστεί άλλη λίθινη πλάκα διακοσμημένη με τρία οικόσημα, στα δυο κάτω και το τρίτο, πιο ψηλά, στο μέσο. Στα δυο οικόσημα είναι λαξευμένα όρθια λιοντάρια. Στο πιο ψηλό είναι λαξευμένα τα διάσημα του βασιλείου της Κύπρου και της Ιερουσαλήμ. Τα διάσημα της Ιερουσαλήμ (Σταυρός και τέσσερις μικροί σταυροί στις γωνιές του σταυρού) έχουν αποξεσθεί. Στην πλάκα αυτή είναι χαραγμένη η επιγραφή που αναφέρει την θεμελίωση του ναού από τον Αρχιεπίσκοπο Νικηφόρο.

Πάνω από τη δεύτερη αυτή πλάκα με τα τρία οικόσημα έχει εντοιχιστεί ανάγλυφη πλάκα από γυψομάρμαρο (μακρά πλευρά μικρής σαρκοφάγου:). Σε ισχυρό ανάγλυφο, κάτω από τόξα, εικονίζεται η Σταύρωση του Χριστού (ο Χριστός σταυρωμένος και δεξιά και αριστερά του Σταυρού η Θεοτόκος και ο Ιωάννης όρθιοι) και στα δυο άκρα ένας άνδρας και μια γυναίκα με μακρύ πέπλο, γονατιστοί κει με τα χέρια ενωμένα και ελαφρά υψωμένα μπροστά σε δέηση.

Τα ανάγλυφα αυτά φαίνεται να προέρχονται από γοτθικό ναό που είτε κατεδαφίστηκε είτε μετεβλήθη σε τζαμί μετά την κατάληψη της Λευκωσίας από τους Τούρκους το 1570. έτσι μπορεί να εξηγηθεί η καταστροφή αυτών των σταυρών από το οικόσημο του βασιλείου της Κύπρου και της Ιερουσαλήμ που είναι εντοιχισμένο πάνω από τη δυτική είσοδο του ναού.

(Το κείμενο που προηγήθηκε είναι παρμένο από το βιβλίο που εξέδωσε η εκκλησιαστική επιτροπή του Ιερού Ναού Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου με τη βοήθεια του διακεκριμένου αρχαιολόγου Αθανάσιου Παπαγεωργίου)